

РЕЦЕНЗІЇ

ВІДЗИВ

**офіційного опонента на дисертацію О. М. Броневицької
«Відповідність кримінального законодавства України чинним
міжнародним договорам», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 — криміналь-
не право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження, безсумнівна. У сучасному міжнародному співтоваристві спостерігається тенденція до зближення інтересів держав та розвитку міжнародних зв'язків між ними. Відповідно набуває нового значення загальносвітовий правопорядок, який має забезпечувати безпеку держав та їх співпрацю на основі норм міжнародного права та відповідних їм національних правових систем. Реалізація цієї умови зобов'язує державу до того, щоб галузеве законодавство також було приведено у відповідність з міжнародними нормами у межах, необхідних для потреб України.

Наукове дослідження присвячене аналізу відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність, а разом із тим також виявленню невідповідностей певних його положень міжнародним договорам та виробленню рекомендацій щодо подолання останніх. Безсумнівно, такий підхід до вирішення поставлених у дисертації завдань має соціально-політичну обґрунтованість та є актуальним для подальшого вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність. Окрім того, вироблення певних підходів щодо подолання невідповідностей такого плану має значення для запобігання правотворчим та правозастосовним помилкам, сприяє розвитку кримінального права України та його гармонізації з міжнародним кримінальним правом.

У теоретичному плані тема дослідження О. М. Броневицької є важливою з огляду на наявність дискусійних, а також недостатньо досліджених у літературі питань. Слід також зазначити, що увага українських дослідників на положеннях, які є предметом наукового пошуку дисертантки, майже не сфокусована, адже спеціальних робіт такого напрямку обмаль. Звідси випливає, що ця робота спря-

мована також на заповнення певних прогалин у вітчизняній кримінально-правовій науці.

Усі ці чинники у своїй сукупності визначають *актуальність* дослідження проблеми відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність чинним міжнародним договорам, належно відображені в рецензованій дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається тим, що вони підтверджені певними науковими доказами різного ступеня вагомості, логіко-догматичним аналізом чинних кримінально-правових норм як міжнародного права, так і національного законодавства і у своїй більшості є переконливими.

Обґрунтованість положень цього дослідження забезпечено відповідною джерельною базою. Список літератури, що складається з 439 найменувань, посилання на конкретні джерела свідчать, що дисертантка достатньо в аспекті формування власного погляду вивчила праці попередніх дослідників цієї та суміжних наукових проблем. Авторка показала достатнє знання опублікованих праць з кримінального права, насамперед із проблематики, яка стосується імплементації норм міжнародного права у внутрішнє право держави. Це дозволило навести відповідні аргументи на користь положень, які відстоюються в дисертації.

Порівняльна таблиця, що є додатком до дисертації, дозволяє наочно відзначити прогалини у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність у зв'язку з неточністю відображення вимог міжнародних договорів. Це доволі скрупульозна та складна з технічної сторони виконання робота. Разом із тим наукова користь проведеного порівняння не викликає сумнівів.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Отриманий теоретичний матеріал ґрунтується на різноманітних методах наукового пошуку. Обрані дисертантом методи дослідження є у своїй більшості класичними для кримінально-правової науки, вони дозволили достатньо глибоко і різнобічно розкрити основні питання теми. Належна методологія дослідження також підтверджує достовірність наукових положень, висновків і результатів, викладених у роботі.

Окрім того, належна обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена джерельною

базою проведеного дослідження, використанням різноманітних методичних прийомів аналізу поставлених проблем, достатньою апробацією отриманих результатів, а також тим, що до однакових висновків приводить аналіз різних аспектів досліджуваної проблематики.

Новизна положень, які виносяться на захист. Положення та висновки, заявлені дисертанткою як нові в теоретичному плані й важливі для юридичної практики, дійсно є такими. Дисертація є першим в Україні розгорнутим дослідженням, присвяченим проблемам відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність чинним міжнародним договорам.

У роботі висловлюються положення, нові для кримінально-правової науки, достатньо аргументовані. Серед них увагу опонента привернули насамперед такі:

- аналіз історії проблеми узгодження кримінального законодавства з міжнародними договорами кримінально-правового характеру;

- запропоноване дисертантом поняття міжнародного договору кримінально-правового характеру з визначенням його спеціальних ознак, а також наведена класифікація таких договорів;

- визначення меж узгодження законодавства України про кримінальну відповідальність з міжнародними договорами кримінально-правового характеру;

- достатня аргументованість шляхів подолання колізій між положеннями законодавства України про кримінальну відповідальність і положеннями міжнародних договорів кримінально-правового характеру;

- визначення конкретних способів узгодження положень Кримінального кодексу України з вимогами міжнародних договорів;

- аналіз статей Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України з урахуванням вимог міжнародних договорів;

- окремі пропозиції щодо внесення змін і доповнень до низки статей Кримінального кодексу України.

Авторка обґрунтовує, які висунуті нею на захист положення є цілком новими, а які становлять розвиток досягнень попередніх дослідників цієї проблеми.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення дослідження О. М. Броневиць-

кої достатньо повно викладені в опублікованих нею працях, серед яких 6 статей, надрукованих у фахових наукових виданнях. Важливим аспектом проведеної роботи дисертантки (авторка брала участь у 9 таких форумах) є апробація результатів наукового пошуку на наукових конференціях та у навчальному процесі.

Автореферат дисертації ідентичний за змістом основним положенням самої дисертації.

Важливість одержаних авторкою дисертації результатів для юридичної науки, правотворчої і правозастосовної практики та рекомендації щодо їхнього використання. Висновки здобувачки щодо значимості її праці для науки і практики видаються правомірними.

Таким чином, дисертаційне дослідження містить нові науково обгрунтовані результати, які в сукупності мають істотне значення для розвитку науки кримінального права, а також забезпечують розв'язання цілої низки практичних питань. Викладені в ньому наукові положення заповнюють деякі прогалини, що існували в теорії кримінального права України, є основою для проведення подальших досліджень, удосконалення практики правозастосування, юридичної освіти. Найбільш важливі наукові та практичні результати дисертаційного дослідження теми «Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам» мають достатньо обгрунтоване значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані, зокрема:

– у *галузі правотворчості*, у частині пропозицій, які стосуються вдосконалення правової регламентації відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, незаконного обігу наркотичних засобів, злочинів проти миру і безпеки людства;

– у *навчальному процесі*. Видається доцільним при викладанні курсу кримінального права України та спеціальних курсів кримінально-правової тематики враховувати надані в дисертації положення, які стосуються відповідальності за міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру. Вони можуть бути також використані для формування навчальної дисципліни «міжнародне кримінальне право»;

– у *правозастосованні*. Результати цього дисертаційного дослідження сприятимуть піднесенню рівня роботи слідчо-

прокурорських працівників і суддів з питань застосування кримінально-правових норм на предмет їх узгодженості з нормами міжнародних договорів;

– у науково-дослідницькій галузі. Проведений О. М. Броневицькою аналіз показує перспективність подальшого вивчення цілої низки питань, які тією чи іншою мірою дотичні чи пересікаються з проблемою вдосконалення норм вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність у зв'язку з прийнятими Україною міжнародними зобов'язаннями кримінально-правового характеру.

Разом із тим деякі положення та висновки, викладені в дисертації та авторефераті, викликають зауваження.

1. Як уже зазначалося, центральне місце серед завдань, що вирішуються у дослідженні, займає проблема відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність положенням міжнародних договорів кримінально-правового характеру. Досліджуючи цю проблему, О. М. Броневицька досить критично характеризує роботу розробників проектів чинного Кримінального кодексу України і, зокрема, робочої групи Кабінету Міністрів України по врахуванню міжнародних конвенцій. Уже на стор. 6 дисертантка зауважує: «Під час роботи над проектом чинного КК України декларувалося врахування положень чинних міжнародних договорів, проте фактично не було враховано вимоги міжнародних актів щодо встановлення відповідальності за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, торгівлю людьми тощо». Розвиваючи це судження, авторка звертається до пояснювальних записок 1993 р. та 1997 р. робочої групи, яка працювала над проектом КК України під патронатом Кабінету Міністрів України та зазначає: «на жаль, знову не знаходимо серед переліку використаних джерел згадки про міжнародні договори кримінально-правового характеру. До речі, у науковій літературі неодноразово вказувалось на прогалини в чинному законодавстві, пов'язані з міжнародними зобов'язаннями» (стор. 76 дисерт.). Наведені та інші подібні судження формують у читача роботи уявлення про дещо зневажливе ставлення розробників проекту КК України щодо необхідності врахування норм міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, з чим важко погодитися. Слід зазначити, що і сама О. М. Броневицька після детального аналізу норм

Загальної та Особливої частин чинного КК приходиться до протилежних висновків. Так, підсумовуючи аналіз положень Загальної частини, авторка на стор. 137 дисертації зазначає: «аналіз джерел свідчить про те, що принципи і норми міжнародних договорів в основному вплинули на сформульовані в Загальній частині КК України положення про межі дії вітчизняного кримінального закону, виконання вироків іноземних судових органів, строки давності, а також на ряд окремих інститутів Загальної частини». Майже такий же висновок робить О. М. Броневицька і стосовно положень Особливої частини. На стор. 182 своєї роботи вона пише: «Коли йдеться про відповідність положень Особливої частини КК України вимогам чинних міжнародних договорів, то можемо констатувати, що переважна більшість статей Особливої частини КК України відповідає вимогам міжнародних договорів кримінально-правового характеру. Виняток складають лише окремі аспекти».

Що стосується попередньо названих дисертанткою окремих видів злочинів, норми щодо відповідальності за які були немов би побудовані без урахування міжнародних актів, то і в цьому випадку вона виявляє непослідовність відносно двох із трьох названих нормативних визначень злочину. Так, стосовно врахування міжнародної Конвенції про відмежування доходів, одержаних злочинним шляхом, вона пише: «Аналізуючи відповідну норму в КК України (ст. 209), приходимо до висновку, що кримінальне законодавство України повністю відповідає вимогам міжнародних договорів» (стор. 150–151). Такий же висновок О. М. Броневицька робить і стосовно торгівлі людьми. На стор. 147 зазначено: «можемо констатувати, що при конструюванні складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України, вітчизняний законодавець максимально врахував положення міжнародних договорів».

При таких висновках О. М. Броневицькій, вочевидь, необхідно було переглянути свої попередні судження щодо оцінки роботи робочої групи Кабінету Міністрів України над проектом КК у частині врахування нею положень міжнародних договорів кримінально-правового характеру.

2. Достатньо багато уваги О. М. Броневицька приділила інституту видачі злочинця (ст. 10 КК України). Авторка слушно підкреслює, що «КК України встановлює жорстку заборону видавати гро-

мадян України іноземній державі у випадку вчинення ними злочину на території останньої», а тому положення ряду міжнародних договорів, учасником яких є Україна, що передбачають можливість видачі іншій державі будь-якої особи, у тому числі громадян України (наприклад, така видача передбачена ст. 3 Конвенції про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р.), не можуть бути застосовані, оскільки протирічать не тільки ст. 10 КК України, але й Конституції нашої держави (ст. 25).

Разом із тим дисертантка не приділила належної уваги спорідненому до видачі інституту — *передачі осіб, які вчинили злочин*, із однієї країни до іншої. Цей інститут також, як і видача, зазначений в ст. 10 КК України. Деякі міжнародні договори, ратифіковані Україною, передбачають можливість передачі будь-яких осіб, у тому числі громадян України, іншій державі для здійснення кримінального переслідування. Так, 15 листопада 2006 р. Верховна Рада України ратифікувала своїм законом Угоду про незаконний обіг на морі, укладену на виконання ст. 17 Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин. Законом було проголошено: «Україна заявляє, що діючи як інтервенуюча Держава, вона здійснюватиме таку інтервенцію за умови, що особи, які мають її громадянство та були передані державі прапору згідно із статтею 15 угоди і там засуджені за відповідне правопорушення, матимуть можливість бути переданими назад в Україну для відбування призначеного покарання» (Відом. Верхов. Ради України. — 2007. — № 2. — Ст. 11). У зв'язку з наведеним виникає питання щодо відповідності зазначеного положення Конституції України. На це питання дисертантка відповіді не дає.

3. Слушними в цілому виглядають роздуми О. М. Броневицької щодо положень міжнародних договорів, які стосуються конфіскації майна. З приводу загальної конфіскації як виду покарання авторка займає виважену і разом із тим критичну позицію, з якою слід погодитися. Проте О. М. Броневицька до покарань відносить також спеціальну конфіскацію (див. стор. 30, 135 дисерт.). З таким судженням не можна погодитися, оскільки спеціальна конфіскація, зокрема та, яка передбачена санкціями Особливої частини КК України, не є покаранням. Це, згідно зі статтями 3 та 4 цього КК, є «іншим

кримінально-правовим наслідком», а точніше — це захід безпеки кримінально-правового характеру.

4. Достатньо часто дисертантка, характеризуючи норми міжнародного права, застосовує терміносполучення «склад (-и) злочину (-ів)» (див., наприклад, стор. 16 дисерт., стор. 7 автореф.), «елемент (-и) складу (-ів) злочину (-ів)» (див., наприклад, стор. 71 дисерт., стор. 7 автореф.). Надаючи цим терміносполученням базову роль при формулюванні окремих визначень, дисертантка, зокрема, пише: «Важливе місце в таких договорах займає нормативне визначення складу злочину, як загального стандарту (підкреслено опонентом. — В. Б.), що узгоджений державами і повинен застосовуватися в національному кримінальному законодавстві» (стор. 77 дисерт.). Слід зазначити, що міжнародне кримінальне право не застосовує наведених терміносполучень, оскільки їх використання в національних системах права є обмеженим. Вочевидь, що правильніше при характеристиці міжнародних договорів використовувати терміносполучення «ознаки злочинного діяння».

5. У дисертації не витримана єдина термінологія щодо визначення законодавства України про кримінальну відповідальність. Так, якщо у назвах розділу 2 та його підрозділу 1 застосовані термінопоняття «Закон України про кримінальну відповідальність» та «законодавство України про кримінальну відповідальність», що відповідає визначенням, наведеним у розділі II чинного КК України, то в назвах розділу 1 та 3 застосовано термінопоняття «кримінальне законодавство України», що було характерним для попередніх КК України та чинного законодавства Російської Федерації. Вочевидь, що за десять років дії КК України 2001 р. було достатньо часу, щоб переконатися в перевагах застосованих у чинному КК України визначеннях галузевого законодавства.

6. Незважаючи на те, що дисертанткою використана достатньо велика кількість джерел, у тому числі наукових праць (у переліку літератури зазначено 439 найменувань), окремі, споріднені з її темою, дослідження сучасних науковців України залишилися поза її увагою. На жаль, у роботі не використані матеріали кандидатської дисертації К. В. Юртаєвої «Місце скоєння злочинів міжнародного характеру», що була захищена у 2010 р. в Державному науководослідному інституті МВС України. Підрозділ 1.4 цієї роботи «Спів-

відношення кримінальної відповідальності за злочин міжнародного характеру в міжнародному кримінальному праві України та в кримінальному праві України» міг би бути критично проаналізований О. М. Броневицькою. У нагоді їй могла б бути і рецензія опонента на цю дисертацію, що надрукована у науковому збірнику «Питання боротьби зі злочинністю» (Х.: Право, 2010. — Вип. 20. — С. 290–298).

7. Значну увагу О. М. Броневицька приділила в дисертації проблемі імплементації положень міжнародних договорів кримінально-правового характеру до законодавства України про кримінальну відповідальність. Звертаючись до окремих питань цього процесу законотворення, авторка надає слушні пропозиції щодо їх вирішення (наприклад, щодо узгодження суперечностей, розв'язання колізій, застосування термінології, ролі застереження тощо). Однак цілісного бачення процесу імплементації в роботі не дано. Разом із тим у сучасній юридичній літературі все частіше висувається завдання щодо необхідності розробки алгоритму імплементації, яким би могли користуватися суб'єкти законодавчої ініціативи та законодавець при вирішенні питання введення положень міжнародних договорів до національного законодавства (див., наприклад: Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України // Право України. — 2010. — № 9. — С. 13). Авторка, образно кажучи, зупинилася на крок від вирішення цієї важливої наукової проблеми. Можливо в майбутньому, використовуючи закладені в роботі теоретичні напрацювання, О. М. Броневицька зможе визначити на доктринальному рівні алгоритм такої імплементації.

8. У дисертації є також деякі часткові вади, викликані, певно, недостатньою уважністю дисертантки. Підходи до вирішення окремих кримінально-правових питань не збігаються з думкою опонента з цього приводу, але цим жодним чином не можна дорікати автору роботи. Проте хотілося б, щоб в роботі були викладені й переконливо розкритиковані протилежні позиції.

Висловлені зауваження, поставлені запитання не змінюють загальної позитивної оцінки цього дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що

дисертація відповідає вимогам пп. 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», оскільки містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права України. До таких результатів, зокрема, належить характеристика конкретних ознак злочинних діянь, які не враховані вітчизняним законодавцем у зв'язку з вимогами міжнародних договорів.

Дисертація О. М. Броневицької також містить наукові положення, сукупність яких у практично-прикладному аспекті забезпечує вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Робота становить собою внесок у розвиток вітчизняної юридичної науки. Її зміст відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, отримані результати піддані апробації. Поставлені мета та завдання дисертаційного дослідження загалом досягнуті. Ця дисертація є самостійною завершеною роботою, оформлена відповідно до існуючих вимог.

Висловлені в цьому відзиві зауваження не впливають на її загальну позитивну оцінку. Вони стосуються часткових питань, є передумовою дискусії в ході захисту. Тому вважаю, що дисертантка — Броневицька Оксана Михайлівна заслуговує на науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 — кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України
В. І. Борисов.